

KOLLEKTİF BİLİNÇ/KOLLEKTİF TEMSİLLER: WUNDT İLE DURKHEIM*

Sibel A. Arkonaç**

Özet: Bu makalede Wundt ve Durkheim'in, kendilerini belki de aynı sayılabilecek projenin farklı konumlarına yerleştirdikleri, kolektif fenomenler meselesini ele alışlarını tartışmaya çalışacağım. Önce Wundt'un görüşlerini ve zihin-toplum antitezini bütünleştirme çabasındaki çıkmazlarını daha sonra da öğrencisi Durkheim'in zihin ve toplumu birbirini tamamlayan ama farklı düzeyler olarak ele alışındaki indirgemeci karşıtı tutumundaki ısrarcılığını anlatacağım. Wundt, deneysel psikolojisinde yaptığıının tersine, kolektif bilincin kavramsallaştırılmasında antipozitivisttir ama buna karşın, kolektif bilinci toplumla ilişkiselliğe getirme çabasında hala kartezyen konumunu koruduğundan aradaki ilişkiselliği bu düalistik düşünce sebebiyle yakalayamamıştır. Durkheim ise indirgemeci karşıtıdır ve pozitivist duruşa sahiptir. Birey-toplum-bilinci, birbirini tamamlayan ama farklı düzeyler olarak ele almakta bu suretle bireyi sürekli içi doldurulan bir konuma çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Wundt, Durkheim, Comte pozitivismi, bilinç, kolektif fenomenler, kolektif temsiller

Collective Conscious / Collective Representation: Wundt and Durkheim

Abstract: In this article I will try to discuss studies of Wundt and Durkheim about collective phenomenon that is constellated them in the different positions in the same project. Wundt's efforts for integration of mind-society antithesis have some discrepancies. Durkheim takes mind and society as co-complementary but different levels. He is persistent for this anti-reductionist attitude. I will focus on these two points. Wundt is anti-positivist in conceptualization of collective conscious in contrast to what he does in experimental psychology, but on the other hand since he already saves his Cartesian position in defining collective conscious in relationality with society he could not see the relationality between them because of this dualistic thinking. But Durkheim is anti-reductionist and has a positivist attitude. He sees individual, society and conscious as complementary but different levels. So he locates individual as a defined position.

Keywords: Wundt, Durkheim, Comte, positivism, consciousness, collective phenomena, collective representation

* Bu makaleyi yazmam konusunda beni cesaretlendiren, teşvik eden dostum ve meslektaşım İsmail Coşkun'a, makalenin ilk halini okuyup geri bildirimlerde bulunarak beni destekleyen sevgili dostum Kumru Toktamış'a teşekkür ederim.

** Prof. Dr. İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Psikoloji Böl.

19.yüzyılda Hegel ve Marx sonrası tarihselleşen öznenin sıkıntıları, Freud'un bilinci bilinçdışına taşımasıyla yani bir anlamda mekân deęiştirilmesiyle¹ geçici de olsa biraz ferahlar. Öznenin kendine nesne bakışı getirebilecek yolları aranmaya başlar. Wundt'un fizyolojik psikoloji laboratuvarında, Freud'un psikanalitik divanında, özne kendini bilinçte "nesne olarak" seyretmeye başlayacaktır. Bu nesne bakışında 19.yüzyılın sonlarına doğru Alman bilim ve felsefe camiasına egemen olmaya başlayan Yeni Kantçılığın etkileri büyüktür. Bilinç fenomeni nesneleşmiş bilinç haline getirilmektedir: öznenin apriori bilgileri ya da aklın bilgisi; bizim duyu organlarının süzgecinden geçirecek algıladığımız dış dünyanın nesnelere/ fenomenlerini aposteriori bilgi olarak içeriye taşınmasında bir araç haline gelir. Dolayısıyla özne kendini, dış dünyadaki bir fenomen/ bir nesne haline çevirip bakar sonra araçsal akıl bu nesne/fenomen ile ilgili bilgiyi içeri bilince taşır. Böylece tıpkı diğer fenomenlerde olduğu gibi "bilinç fenomenine" dair bilgi de araçsal akılla içeri taşınmış olurdu.

Aklın araçsallaştırılması ve bu aracın bilim kurumunun emrinde dış dünyanın gerçekliğini keşfetme vazifesi özneye bir başka nitelik daha ekliyordu: öznenin kendini (psikolojiyi) ve kendi ürünlerini (sosyolojiyi) seyredebilmesi. Bu suretle kendi ile kendi ürünleri, ya da birey ile bireylerin oluşturduğu cemaatler ve toplumlar ayrı ayrı incelenme konusu haline gelmeye başladı.

Yine aynı dönemde Almanya'daki doğa bilimleri ve sosyal bilimler ayırımı ile Fransa'daki doğa bilimleri içinde sosyal bilimlere yön verme çabaları, Comte pozitivismi çerçevesinde, Alman Wundt ile onun öğrencisi Fransız Durkheim'ı farklı anlamalara sürükleyecekti.

Bu makalede bu iki büyük teorisyenin, kendilerini belki de aynı sayılabilecek projenin farklı konularına yerleştirdikleri, kolektif fenomenler meselesini ele alışlarını tartışmaya çalışacağım. Önce Wundt'un görüşlerini ve zihin-toplum antitezini bütünleştirme çabasındaki çıkmazlarını daha sonra da öğrencisi Durkheim'ın zihin ve toplumu birbirini tamamlayan farklı düzeyler olarak ele alışındaki indirgemeci karşıtı tutumundaki ısrarcılığını anlatacağım. Bu esnada hareket edeceğim zemini şu şekilde belirlemek isterim. Wundt, deneysel (fizyolojik) psikolojisinde yaptığının tersine, kolektif bilincin kavramsallaştırılmasında pozitivism karşıtıdır ama buna karşın, kolektif bilinci

¹ D. West, "Kıta Avrupası Felsefesine Giriş: Rousseau,Kant,Hegel'den Foucault ve Derrida'ya", İstanbul: Paradigma Yayınları. 1998

toplumla ilişkiselliğe getirme çabasında hala kartezyen konumunu koruduğundan etkileşimin kendisini bu düalistik düşünce sebebiyle yakalayamamıştır. Durkheim ise pozitivist ve indirgemeci karşıtı bir duruşa sahiptir. Birey-toplum-bilinci, birbirini tamamlayan ama farklı düzeyler olarak ele almakta, bu suretle bireyi sürekli içi doldurulan bir konuma çekmektedir.

Wundt

Psikoloji tarihsel geçmişini Wundt'un 1879'da Liebzig'de fizyolojik psikoloji laboratuvarını kurmasıyla başlatır. Wundt zihin süreçlerinin analiz düzeylerinin birden fazla ve birbirinden farklı olduğunu düşünüyordu. Ona göre, kişinin o an bilincinde olan şeyin incelenebilirliği deneysel bir bilim olarak fizyolojik psikoloji ile mümkündür. Ama dil, kültür gibi daha yüksek zihin düzeylerinde işleyen kolektif zihinsel fenomenlerin deneysel olarak incelenemeyeceğini iddia ediyordu². Kendisi bu konuları Völkerpsychologie (Halk ya da Halkların psikolojisi olarak çevrilebilir) başlığı altında topluyordu.

Bilim

Wundt'a göre insana dair deneysel bilim yapma projesi ancak sınırlı bir proje olabilir. Böylesi sınırlı projede de ancak felsefedeki belirli farklı sorular çözülebilir sözgelimi duysal süreçlerin bilinçteki düşünceleri tetikleyişi incelenebilir. Bu sınırlı deneysel bilim projesi her zaman için bir sosyal bilim formuyla bütüne vardiirilebilir. Çünkü Wundt'a göre kendine dönüp kendi ürünlerine bakamayan göz olarak zihnin/bilincin üst düzey süreçleri, deneysel olarak incelenemez³. Dolayısıyla psikoloji deneysel bir bilim olarak doğa bilimlerinin ancak bir parçası olabilir⁴.

Wundt'un bu sınırlandırılmış deneysel bilim duruşu öğrencileri tarafından terk edildi ve psikoloji, insana nesne bakışı getirilerek (organizma/davranış), bütünüyle doğa bilimlerinin bir üyesi olmak üzere deneysel (pozitivist-empirist) bilim haline sokuldu.

² R.Farr, "Modern Roots Of Social Psychology 1872-1954", Oxford: Blackwell,1996

³ R.Farr, Modern Roots Of Social Psychology 1872-1954.

⁴ K.Danziger, "Constructing The Subject:Historical Origins Of Psychological Research", NewYork:Cambridge University Press,1990.

Zihin

Wundt için özne, bilinçte o an var olana ve bilinçte o an var olan deneysel bir duruşla içebakış tekniği ile incelenebilirdi⁵. Ama bu bilinç deneysel olarak, Descartes'ın insan dünyadaki nesnelere hakkındaki doğru bilgiyi ancak edilgen bir idrak ve anlama ile edinir görüşünden hareketle çalışılabilir⁶. Dış dünyadan gelen bir uyarının, duyuşal süreçle içeri taşınması neticesi, içeride bilinçte-zihinde bir yapıyı, düşünceyi tetiklemesi bu suretle incelenebilirdi.

Ama iş, birden fazla fenomenin üst üste binen etkileşimlerinden ortaya çıkan dil, mitler, din, sihir, adetler ve bunun gibi kolektif fenomenlerin incelenmesine geldiğinde karışıyordu çünkü yine Descartes ve Locke'un çizgisine uygun olarak, bu durumda işin içine sebep sonuç ilişkisini bulandıran ikinci düzey aktif düşünce modları devreye giriyordu: niyet ve irade yani hatırlama, düşünce süreçlerinin dilde taşınması vb. Nitekim Wundt da hafızanın bu iradi yapısını *Völkerpsychologie*'de dili merkeze alarak incelemekteydi. *Völkerpsychologie*'de Wundt, zihnin dış dünyadaki tezahürlerini inceliyordu.

Kollektif zihin fenomenlerinin üretimini kapsayan dil gibi üretici süreçler, etkileşimsel oldukları için sosyal süreçlerdi. *Völkerpsychologie* bu sebeple fizyolojik psikolojiden farklıydı. Birbirinden bağımsız ve birbirine indirgenemez olmakla birlikte birbiri ile bağlantılı, zihne dair iki bilimsel projeydiler. Biri bireylerin cemaatiyle diğeri bireyle ilgileniyordu. Yüzyıl sonra Harré (1997)⁷ psikolojinin insana dair fenomenleri, ancak ikili bir ontoloji ile inceleyebileceğini öne sürüyordu. Bedensel dünyanın mekanizmalarını açıklayan süreçlerin sebep sonuç ilişkisi ile açıklanabileceğini ama sözgelimi zihinsel süreçlerin bizim normatif davranışlarımızı sözgelimi demokrasiyle ilgili tutumlarımızı sebep sonuç ilişkileriyle açıklama teşebbüsünün indirgemeci bir düşünce olacağını savunuyordu. Bedensel sistemden farklı olarak insana özgü sembolik sistemin yani dilin ve dile ait süreçlerin sebep sonuç ilişkisi ile açıklanamayacağı; burada konuşmayı idare eden ve sosyal bir süreç olarak zihin dışında dil performansında inşa edilen mahalli normların incelenmesi gerektiğini öne sürüyordu.

Wundt'a göre düşüncenin üst düzey karmaşık işlevlerini bireyin bilincinde incelemek nafiledir, çünkü bireysel bilinç bize kendisine dair herhangi bir bilgi

⁵ K.Danziger, "Constructing The Subject: Historical Origins Of Psychological Research"

⁶ I.Markova, *Paradigms, Language and Thought*. London: John Wiley & Sons Pub.,1982.

⁷ R.Harre, "Singular Self", London; Sage Publication, 1997.

veremez⁸. Bireysel bilinç kendinden öncekiler tarafından yani cemaat yaşantısında uygun hale sokulmuş düşünceler üzerinden hareket eder. Bu sebeple zihin/bilinç Wundt için gayet açık bir şekilde tarihsel fenomendir⁹. Dolayısıyla bir cemaatte yaratılan zihinsel ürünler tek başına bireysel bilinçte anlaşılabilir ve açıklanamaz çünkü bunlar, hepsinin karşılıklı eylemini önceden gerektirir.

Buradaki duruşu ile Wundt, fizyolojik psikolojideki Comte'cu pozitivistik duruşunu terk eder. Ama Durkheim'in insanı, indirgemeci olmayan bir tarzda incelemek gerektiği düşüncesi ile aynı çizgidedir.

Birey-Bilinç/Kültür

Wundt için bireyin bilincinde o sırada olup bitenler ile kolektif zihinsel fenomenler ayrı ayrı projelerdi. Bu ikisinin inceleme nesnelere tanımlanmış ve de her ikisini ayrı tutmak gerektiğini görmüştü. Wundt, kartezyen bir duruşla bireysel bilinç ile kolektif fenomenleri zihinsel süreçler olarak tanımlamakla birlikte, kolektif zihin süreçlerinin bireyin farkındalığının/bilincinin dışında gerçekleştiğini öne sürüyordu. Bu ikisi arasındaki ayırım onun deneysel bilimi ile Völkerpsychologie'si arasındaki ayırımdır. Bilinç ile kültür/kolektif fenomenler arasındaki gidiş gelişler açık değildir. Bilinç, bireyi diğer bireylerden izole etmektedir; kültür/kolektif fenomenler ise bireyi diğerlerinin içine çekmekte, diğer bireyden ayırımını belirsizleştirmektedir.

Wundt için kültür/kolektif fenomenler bireylerin farkındalıklarının ötesindedir. Kültürü /kolektif fenomenleri cismanileştiren de aktaran da bireylerdir ama bilinçlerinde yaptıkları bir şey değildir. Açıkçası bilinçli eylemin ötesinde olup bitenlerdir. Wundt'a göre kolektif fenomenlerin üretimini sağlayan etkileşimsel sosyal bir süreç olan dildir. Dolayısıyla dil kültürün/kolektif fenomenlerin inceleme nesnesi olmalıdır¹⁰. Bu noktada Wundt, Freud'un dile bilinç dışına girişi sağlayan bir araç olarak bakışından ve de Durkheim'in dine kolektif temsiller/sosyal olgu olarak bakışından farklı bir açığa oturmaktadır. Bununla birlikte Wundt Völkerpsychologie projesinde bilinç ile kültürü ya da zihin ile toplum arasında ne gibi bir ilişki olduğunu ortaya koymadı. 1930'larda,

⁸ K. Danziger "Constructing The Subject: Historical Origins Of Psychological Research"

⁹ R. Farr, "Modern Roots Of Social Psychology"

¹⁰ R. Farr, "Modern Roots Of Social Psychology"

Wundt'un bu kartezyen temelli zihin ile toplum antitezini araya benliği sokarak döngüsel bir etkileşim sentezine ulaştıran Mead oldu. Dil, Mead için de bu sentezin merkezinde yer almaktaydı.

Durkheim

Bilim

Wundt *Völkerpsychologie*'de kolektif zihin fenomenlerini incelerken pozitivism karşıtıdır. Durkheim ise bir pozitivisttir. 19.Yüzyılın son dönemlerinde pozitivism; Almanya'da doğa bilimleri ve sosyal bilimleri birbirinden ayıran bir duruş iken Fransa'da doğa bilimleri içinde yer alan insan ve sosyal bilimlere bir model teşkil ediyordu.

Fransa'daki pozitivism anlayışı sebebi ile mesele, insan ve toplum bilimleri içinde psikolojiye ve sosyolojiye disiplinler sınırlar çizmeye gelince Durkheim çok önemli bir şahsiyet haline gelir. Psikolojiye eleştirel duruşuyla bilinen Durkheim aslında bireyin psikolojisi kavramlaştırmasına, indirgemeci anlayıştan dolayı karşıydı. Sosyal olgular ancak başka sosyal olgular düzeyinde ele alınabilirdi¹¹. İntihar üzerine çalışmasının bu açıdan son derece stratejik bir yeri vardır. İntihar bireysel bir eylem gibi gözükse de bu düzeyde incelenmesi indirgemeci bir tavır olacaktır çünkü kendisi intihar oranlarının zaman içinde toplumda ve cemaatlerde ne gibi varyasyonlar gösterdiğini sergileyebilmişti. Katolikler Protestanlara göre, evli insanlar, bekârlara göre vb daha az intihar oranına sahiptiler¹². Dolayısıyla sosyal olgular bireysel olgulardan farklıydılar ve bu düzeye indirgenerek açıklanamazdılar.

Durkheim bilimi, neden ve sonuçların yasa benzeri ilişkilerinin kurulması olarak tarifler. Buna göre sosyoloji de, sosyal davranış alanı içindeki bu yasa benzeri ilişkilerin kurulması ve tanınması ile ilgili olmalıdır. Bilimsel olarak incelenecek fenomen alanı sosyal olgulardan oluşur. Bu sosyal olgular, her üyenin içine doğduğu ve eylemde bulunmayı sürdürdüğü bir toplum örgütlenmesi oluştururlar¹³.

Bu sosyal olguların en önemli göstergesi bizim bir parçamız olmayıp bize dışsal oluşlarıdır. Bir diğer göstergesi ise kişinin iradesinden bağımsız olarak her

¹¹ E.Durkheim, "Sosyolojik Metodun Kuralları" Çev. Enver AYTEKİN İstanbul:Sosyal Yayınlar, 1994

¹² E.Durkheim, "İntihar" Çev. Özer OZANKAYA. İstanbul:Cem Yayınları, 2002

¹³ E.Durkheim, "Toplumsal İşbölümü".Çev.Özer OZANKAYA. İstanbul: Cem yayınevi, 2006

bireye dayattığı zorlayıcı güçtür. Dışsal sosyal baskı, insanları belli bir tarzda davranmaya zorlar. Durkheim dışsal sosyal baskının ölçütü olarak en yaygın gözlenen yasaklamalar ve yasaklar olduğunu öne sürmüştü de en etkili olanın birey tarafından içselleştirilen ahlaki veya normatif inançlar olduğunu da kabul etmek zorunda kalmıştır¹⁴. Bir anlamda gözlenebilir dışsal, zorlayıcı güç faktörlerinin içsel ve psikolojik olduğunu görmüştür.

Durkheim'ın dışsallık kavramı problematiktir. Çünkü bu kavramı kullandığı zeminde bireyi ve toplumu birbirinden aşırı farklılaştırmaktadır¹⁵. Bir anlamda psikolojideki özne/bilinç burada Durkheim'ın sosyolojisinde bir sosyal olgu haline getirilmeye çalışılarak toplumun bir ürünü olarak seyredilmeye çalışılmaktadır.

Bireysel Olan /Kolektif Olan

Durkheim, bireysel olanla kolektif olan arasındaki zıtlığın karşısına özel/kamusal boyutunu taşır ve bu boyuta ayrıcalıklı bir mevki tanır. Burada kullandığı anahtar terim de kolektif temsillerdir. Bireysel/kolektif zıtlaşması sayesinde kamusal olanı yanına çekip özel olanı göz ardı edebilmiştir. Dolayısıyla ona göre sosyologlara has çalışma alanı kolektif temsillerin incelenmesidir. Bireysel temsiller psikologlara aittir¹⁶.

Bu noktada Durkheim'ın, dönemin deneysel psikolojisi ve kuralları ile Wundt'un kolektif fenomenleri incelemesi gerektiğini öne sürdüğü Völkerpsychologie'nin kurallarını ya da kolektif psikolojiyi ayrı tuttuğunu bir kere daha belirtmek gerekir. Durkheim bu çerçevede sosyolojiye "kolektif/sosyal psikoloji" denmesinde bir sakınca görmüyordu. Dolayısıyla Wundt'un zihin temelli ama bilincin ötesinde dilde işleyen süreçlerle ortaya çıkan, zihnin dış dünyadaki tezahürleri olan kolektif zihin fenomenlerini Durkheim da kabul etmektedir. Wundt'un Völkerpsychologi'sindeki dil, din, adetler, mitler gibi inceleme nesnelere Durkheim'a göre kolektif temsillere çok benzemektedir ve sosyolojideki inceleme nesnelere benzerler.

Dolayısıyla Wundt ve Durkheim sanki aynı projededirler sadece farklı noktalar üzerine yoğunlaşmış gibidirler. Wundt kolektif fenomenlerde dil üzerine odaklanırken Durkheim kolektif fenomenlerde din üzerine odaklanmıştır

¹⁴ R.Keat ve J. Urry, *Bilim Olarak Sosyal Teori* (2.baskı). Çev.Nilgün Çelebi. İstanbul:İmge Yayınevi, 2001

¹⁵ R.Keat ve J. Urry, "Bilim Olarak Sosyal Teori"

¹⁶ R.Farr, "Modern Roots Of Social Psychology"

Duruşların Çıkmazı

Ama Almanya ile Fransa arasında dolayısıyla Wundt ile öğrencisi Durkheim arasındaki pozitivist duruş farklılığı bu projeyi farklı yönler sokmaktadır. Wundt için kolektif fenomenler, pozitivistik bilgi içinde sebep sonuç ilişkisi kurularak anlaşılabilir. Bir başka ifade ile doğa bilimleri içinde mütalaa edilemez, sosyal bilimler içinde incelenmelidir. Durkheim ise insan ve sosyal bilimleri, doğa bilimleri içinde pozitivist bir duruşla ele almakta, fenomenlerin özünü sebeplerin yardımıyla keşfetmeyi amaçlamaktadır.

Wundt, kolektif fenomenleri zihinsel üst süreçler düzeyinde zihnin dış dünyadaki tezahürleri olarak modellemekteydi. Dil bu fenomenleri üreten sosyal bir süreçti ama Wundt'un gelip takıldığı yer dilin zihin ile toplum arasında kurduğu ilişkiydi.

Durkheim ise bireyin bilincinde olanın (Wundt'un deneysel psikolojisi) bireysel temsiller olduğunu ve tıpkı Freud gibi bunun deneysel psikolojinin alanı olduğunda ısrar ediyordu. "Savoir" yani bilinen, muhafaza edilen olarak temsiller kamusal ve sosyolojinin konusu buydu. Durkheim dolayısıyla kamusal olanla özel olanı ayırıyor ve kendini, bu ikisi arasında herhangi bir döngüsellik arayışından uzak tutuyordu. Sosyal olgular bizim dışımızdaydı ve ancak başka sosyal olgular düzeyinde açıklanabilirdi bireye ait olan, içsel olan yani psikolojik ve kişisel olan bu düzlemde ele alınamazdı ya da sosyal olgular/kolektif temsiller bu psikolojik düzlemde açıklanamazdı.

Düşünce yönteminde zihin ile kültür ya da birey ile toplum ayrı ayrı kavramlaştırılıyor, farklı inceleme düzeyleri atfediliyordu. Ama diğer türlerden farklı olan insanoğlunun, kendisi ile ürettikleri arasındaki ilişki nasıl açıklanabilirdi? Soru, ilişkinin kendisinin ne olduğu yerine bunun bir bütün içinde nasıl tezahür ettiği olmalıydı.

Döngüsel Bütünlük: Dil ve Anlamalar

Wundt ve Durkheim'in dönemine yakın bir dönemde bu düalistik temelli, karşıtlıklara oturan düşünceye etkileşimci düşünce cevaplar üretmeye başladı. Sözelimi Simmel'de birbirini karşılıklı şekillendiren birey ve toplum vardır¹⁷. Herbert Mead¹⁸, Wundt'un zihin ile toplum düalitesinin arasına benliği sokar ve dili bu döngünün merkezine yerleştirir. Mead her bireyin zihninin, dilin bir

¹⁷ G.Simmel. The Sociology Of Georg Simmel (İng. çeviri ve editör K.Woff) NewYork:Free Pres, 1950.

¹⁸ H.G.Mead. "Selected Writings" Edition: A. J. Reck. University Chicago Press. 1964.

ürünü olduğuna inanmıştı. Bir başka ifade ile dil, zihni üretti. Vgotsky gibi Mead de dile düşüncelerin işletildiği, doğası icabı sosyal karakterli asli bir nitelik olarak bakıyordu.

Bu sebeple Mead'e göre insanlar kendilerine dair bir anlamayı elde edebilmek için diğer kişilerin rolünü varsaymak zorundadır. Bu zorunlulukla sosyal etkileşime giren insanlar o ortak eylem (joint action) alanında, ara öznel alanda 'ben' i inşa ederler. Dolayısıyla insan bilinci, diğer kişilerle ilişkili şekilde bir kendilik-ben farkındalığıdır. Bu sebeple insan bilinci esas olarak sosyal bir bilinçtir, önce tekil bireyin zihninde üretilen sonra diğerleriyle paylaşılan bir sosyal kendilik değildir. Diğer insanların varlığında ortak inşa edilen bir bilinçtir. Bir başka ifade ile bilinç, sosyal sürecin ürünü-çıktısıdır.

Son Birkaç Söz

Wundt ve Durkheim'ı karşılaştırmanın çok çeşitli zeminleri vardır, buradaki karşılaştırma ise bunlar arasında sadece bir teşebbüs olarak okunmalıdır.

Hiçbir bilim adamının düşüncesi, fikri, içinde yaşadığı tarihsel ve kültürel bağlamdan bağımsız değildir, mutlaka ilgili bağlam içinde mütalaa edilmelidir. Aynı şey Wundt ve Durkheim karşılaştırması için de geçerlidir. Nitekim bu makaleyi hazırlarken sürekli beni ikaz eden bağlamlar da bunlardı.

19.yüzyılın son dönemlerinde Avrupa'da hem kültürel hem de siyasi olarak Almanya ile Fransa değişik dönemlerden geçiyordu. Yüzyılın ikinci yarısında Alman üniversite sistemi, içinde psikoloji de olmak üzere çok çeşitli araştırma alanlarını ortaya çıkarmakta ve uluslar arası öğrencileri cezp etmekteydi. 1865 ila 1914 arası sadece Amerika'dan gelen öğrenci sayısı 10.000 civarıydı¹⁹. Durkheim da Fransa'dan gelen öğrenciler arasındaydı. Beri yandan Almanya, Alman İmparatorluğu olarak birliğini ancak 1871'lerde sağlamış bir ülke idi. Bu dönem öncesi tüm Alman prenslikleri birbirine dil bağı ile bağlıydılar. Alman birliğinin Bismarck'ın askeri başarılarıyla kurulmuş olması bu birliği güçlendirecek faktörlerin desteklenmesini gerektirirdi ki bunlardan en önemlisi Almanca idi. Almanca, almanca konuşanların bir yaşantılar geçmişi ve geleceği olarak paylaştıkları bir etkileşimdi. Wundt'un bilinçdışı yaşantı dediği sözelimi mitler, efsaneler, adetler bu dilde sürdürülen birer kolektif bilinçti.

¹⁹ R.Farr, "Modern Roots Of Social Psychology"

Nitekim Wagner'ın Alman efsaneleri (Nibelungen gibi) üzerine bestelediği senfoniler de bu çerçevede mütalaa edilmelidir. Ayrıca lingüistik dalının 1809'da Humbolt'un yeniden düzenlediği Berlin Üniversitesinde tek başına bir lisans diploması haline girişi²⁰, bu açıdan bakıldığında bir tesadüf olmaktan çıkmaktadır.

Bir Alman entelektüeli ve akademisyeni olarak Wundt'un çalışmalarının kaidesini Alman birliğinin kuruluşu ve güçlendirilmesi meselesi oluşturmuştur demek yanlış olmaz. Birey ve toplum arasındaki ilişkinin arayüzünün ne olduğu sorusu doğrudan içinde yaşadığı kültürel dönemin ona sordurduğu sorudur.

Öte taraftan Fransa ise 19.yüzyılı, önce 1789'da, sonra 1830'da, ihtilalle yıkılan/kurulan hanedanlıklar, 1848'deki kısa süreli cumhuriyet ve 1870'deki kanlı Paris ayaklanması ile geçirmekteydi. Özellikle son Paris ayaklanması tüm Fransız entelektüellerini ve düşünürlerini derinden etkileyen toplumsal bir olaydı. Nitekim LeBon'un kalabalık psikolojisi adını alacak olan çalışması bu olaya dayanır²¹. Bir toplumsal yapının sürekli ekonomik ve sosyal yönlerden yeniden ve yeniden kurulma/değiştirilme teşebbüsleri Durkheim içinde yaşadığı dönemin kendisidir.

Almanya'dan farklı olarak burada bir toplum olarak bir arada yaşama şartlarının, devrin iktidar ve güç sahipleri arasında çekişme alanı haline getirilmesi ve el değiştirmesi diğer tarafta ise değişen ekonomik ve sosyal ilişkiler karşısında hakların aranışı vardır.

Bu sebeple Durkheim'in sosyal olgular olarak ele aldığı, bireysel olgular düzeyinde incelenemezliğini kesinkes belirttiği fenomenlerin bireyler düzeyindeki sosyalizasyonu Üçüncü Cumhuriyetin vatandaşlık projesi ile iç içe örülüdür²². Sadece kanunlara uyan değil aynı zamanda cumhuriyetin kurumlarına saygı duyan ve de onları kutsayan bir vatandaş yaratma projesi Durkheim'in sosyolojisinde seyredilen amaç ve ilgilerle iç içedir.

Alman Birliğinin kuvvetlendirilmeye çalışıldığı dönemde Wundt'un aynı dili konuşan bireylerin dil üzerinden kolektif bir bilinci yaşadıkları düşüncesi onun birey odaklı ya da birey çıkışlı düzen anlayışına işaret eder. Öğrencisi Durkheim

²⁰ R.Farr, "Modern Roots Of Social Psychology"

²¹ S.Arkoç, "Sosyal Psikolojide İnsanları Anlamak: Deneysel Ve Eleştirel Yaklaşımlar". Ankara; Nobel yayınları. 2008

²² R.A.Jones. Emilé Durkheim. G.Ritzer (eds) The Blackwell Companion to Major Classical Social Theorists. S: 193-238. MA:Blackwell Pub. 2003

ise toplum ile bireyi ayırıştırır ve topluma bireyden bağımsız bir gerçeklik atfeder. Bu gerçekliğin içinde o toplumun ögeleri olarak bireyler, kolektif temsiller vasıtasıyla toplum içinde düzenin kurumlarına uyan ve de saygı gösteren bir vatandaş olarak sosyalleşenlerdir.